

DÖRTDİVAN KASABA AİLESİNDE MEYDANA GELEN SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞMELER

Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

XIX. Yüzyıldan bu yana, sosyoloji literatüründe dikatomik (ikiz bölümlü) bir sınıflama geleneğine tanık olunmaktadır. Bilindiği gibi bunlar Tönnies tarafından “Cemaat ve Cemiyet,” Durkheim tarafından “Organik ve Mekanik,” Redfield tarafından ise “Küçük ve Büyük Toplum” biçimlerinde ifade edilmektedir. Bu sınıflamada ilk toplum tipleri genellikle doğal, kan bağına dayalı ve akrabalık ilişkilerinin bir örüntüsü şeklinde tanımlanmakta, ikinciler ise doğallığını yitirmiş, rasyonel ilişkilere dayalı yapay kuruluşlar olarak belirtilmektedir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde köyler; aile, komşuluk ve gerçek kan bağına dayalı, genellikle homojen karakterli mahalli kuruluşlar, kentler ise daha çok rasyonel ilişkilerin sürdürüldüğü, iş bölümüne dayanan heterojen oluşumlardır. İlerleme ve gelişme sonucunda genellikle ilk toplum biçiminden ikinci toplum biçimine doğru bir yöneliş görülmekte, geriye dönüş pek söz konusu olmamaktadır. (1)

Böyle bir sınıflama içinde kasabaları daha çok geçişli (intikal) birimler olarak kabul etmek gerekir. Çünkü tüm nitelikleri ile ele alındığında kasabaların tam olarak küçük toplum ya da tam olarak büyük toplum özelliklerine sahip olmadıkları görülmektedir. Bu tür kuruluş biçimlerinin, yörelerindeki kentlere, ulaşım durumlarına, iletişim araçlarına ve sanayi odak noktalarına göre büyük topluma dönüşümü gerçekleştirebildikleri bilinmektedir.

Türkiye'nin coğrafi konumu ve sanayileşme kimliği ele alındığında, kasaba kuruluşunun sosyal bir gerçek olduğu ortaya çıkmakta; bu birimlerin köy ya da kent oluşumları içinde ele alınmalarının pek mümkün olmayacağı kanısına varılmakta, bu tür yaklaşımların yanıltıcı sonuçlara varılmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Kasabaların kendi gerçekliği içinde hem tarihî bir perspektif ile hem de kültürel değerler yönelimleri bakımından incelenip yorumlanmaları daha doğru bulunmaktadır. Bu tür bir açıklama tarzı

“Kasaba İdeolojisi” adı verilebilecek yeni bir bakış açısını belirlemektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde yapılmış bulunan ilk tipik kasaba araştırması Mübeccel Belik Kıray’a aittir. (²) Bu çalışmada Karadeniz bölgesinde yer alan Ereğli ve çevresine bir demir monokültürünün yaptığı etki incelenmekte, bu etkinin toplumu biçimlendirmesinin sosyal hikâyesi anlatılmaktadır. Daha sonra Fatma Mansur, turizme açık bir sahil kasabası olan Bodrum üzerinde çalışmıştır. (³) Burada ise monokültür, beyaz endüstri adı da verilen turizm olgusudur. Bu iki çalışmayı Türk sosyoloji ve antropoloji geleneğinde köyden kente geçişin sıçrama taşlarını teşkil eden diğer kasaba araştırmaları izlemiştir.

Sözü edilen bu araştırmaların bir kısmında yukarıda belirtildiği gibi önemli teknolojik gelişmelerin kasabaya olan etkileri, bir kısmında kapalı bir köy toplumuna yüksek bir eğitim kurumunun getirdiği değişimler, bir kısmında ise toplumun iç ve dış dinamikler karşısında kazanmış olduğu sosyal hareketlilik ele alınmıştır.

Bizim araştırma yöremiz olan Dörtdivan, yukarıda belirtilen kasaba örnekleri içinde kendine özgü olan yeri ve tipik özellikleri bakımından farklılık gösteren bir yerleşim birimidir. Bu kasabanın en belirgin niteliği, Türk kültürünün henüz tam anlamıyla işlenmemiş zengin manevî damarlarına sahip olmasıdır. Kasaba halkı ve bu halkın yaşamı; gelenek, âdet, inanç, norm ve değerler bütünü ile Türk kültürünün başlangıçtan bu yana izlediği tarihi zincirin izlerini yansıtmakta ve bu zincirin son halkalarını günümüze ulaştırmış bulunmaktadır.

Dörtdivan ailesinde meydana gelen sosyal ve kültürel değişimleri değerlendirebilmek için öncelikle bu yapıyı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarıyla ele almak; aileyi akrabalık, din, eğitim ve boş zaman faaliyetleri vb. sistemler içinde tanımak gerekmektedir. Bu gereklilik, söz konusu yörede yapılacak olan araştırma için hem sosyolojik hem de sosyal antropolojik yaklaşımlara birlikte sahip olma ihtiyacını hissettirmektedir.

Bu temel düşünceden hareketle 1989-1990 yıllarında başlatarak fasıllarla sürdürmekte olduğum bir alan araştırması yoluyla elde ettiğim veriler ışığında öncelikle bu kasaba ile ilgili olarak ve 1990’lı yıllara ait bazı bilgileri sunmak istiyorum.

Dörtdivan, Bolu iline bağlı, iki merkez mahalle ve otuz köyden oluşan, 1997 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam 9754 nüfuslu bir ilçe olup, yedi kilometrelik bir yol ile Yeniçağa, on yedi kilometrelik bir başka yol ile de Gerede üzerinden Ankara-İstanbul karayoluna bağlıdır.

Asıl olarak bir tarım ve hayvancılık yöresi olan Dörtdivan kasabasında ve köylerinde aileler, genellikle tek bir işle uğraşmamakta; hanede yaşayan kişilerin sayısına, sahip oldukları arazinin büyüklüğüne, mülkiyetleri altındaki tarım araç-gereçlerinin nitelik ve niceliklerine göre, yılın aynı ya da farklı dönemlerinde çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu ekonomik faaliyetlerin bir gereği olarak yaylacılık geleneğini de yaşatan kasaba halkı, ilkbahar ve yaz aylarında yaşamlarını yaylalarda sürdürmektedirler.

Yörede en sık görülen meslekler; çiftçilik, hayvancılık, tavuk çifliği işletmeciliği, doğramacılık ve marangozluktur. Soförlük de son yıllarda cazip bir meslek halini almıştır.

İlçede toplam 78.762 dekar ekilebilir arazi mevcut olup Dörtdivan Ziraat Teknisyenliğinin yaptığı belirlemelere göre bu arazinin hanelere dağılımı en çok 1-10 dekar (%53.5) ve 11-40 dekadır (%39).

Bu arazilerde patates, buğday, arpa ve çeşitli yem bitkileri yetiştirilmekte, yetiştirilen ürünlerden patates dışında kalanlar, haneler ekonomisine çok sınırlı bir katkı sağlayabilmektedir. İklim şartlarının sertliği ve toprağın verimsizliği nedeniyle yörede sebze ve meyve üretimi yok denecek düzeyde olup, halk bu ihtiyaçlarını haftada bir gün kasabada kurulan pazardan satın alma yoluyla temin etmektedir.

Kasaba merkezinde bir sağlık ocağı, iki ilkokul ve bir lise bulunmaktadır. 1968 yılında öğretime açılmış bulunan ortaokula, 1989-1990 yılında bir adet Lise 1. sınıfı eklenmiş ve adı Dörtdivan Lisesi'ne çevrilmiştir. Anlaşılacağı üzere zorunlu ilkokul sonrası eğitimin, bu kasabanın yaşamına girişi oldukça yenidir.

Otel, motel, sinema ve tiyatro salonu gibi tesislerden yoksun olan, sağlıklı bir kanalizasyon şebekesinin eksikliğini duyan, ancak 1965 yılında elektriğe kavuşabilmiş bulunan Dörtdivan halkı; bugün radyo, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, video vb. elektrikli ev aletlerine ve telefona geniş ölçüde ilgi duymakta, bunlara sahip olma konusunda çaba harcamaktadır. Uyguladığımız anketlerden elde ettiğimiz verilere göre yörede en yüksek oranda sahip olunan eşya %87.3'lük bir oranda

radyo olup bunu %70.9 oranı ile televizyon, %63.6 oranı ile buzdolabı izlemektedir. Çamaşır makinesine sahiplik oranı %12.7, telefona talep oranı ise %52.4'tür.

Toprağın yeterli düzeyde verimli olmaması, hızlı nüfus artışı, kız evlâtların toprak mirasından pay almamalarına rağmen her ölümle biraz daha küçülen araziler, tarımda makineleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması gibi itici faktörlerle, bilinen diğer çekici ve iletici faktörler, tek tek ya da birlikte olmak üzere **“Dörtdivan’dan göç etme”** olgusuna yol açmaktadır. 1985 nüfus sayımına göre 14.436 olan kasaba nüfusunun 1990 yılı sayım sonuçlarına göre 13.499’a, 1997 sayımlarına göre ise 9.754’e düşmüş olması, bu göçün hızı hakkında fikir verebilecek niteliktedir. Hemen her aileden bir ya da birkaç erkek, geçici ya da sürekli, yurt içi ya da yurt dışı göç faaliyetlerine katılmakta ancak kasabaları ile ilişkilerini kesmemektedirler. Yılda bir ya da birkaç kez Dörtdivan’a gelen, bir ayakları ilçelerinde diğeri ise ya Türkiye’nin bir büyük kentinde ya da Almanya vb. dış ülkelerde bulunan bu kişiler; kent değerlerinin kasabaya, köy ve kasaba değerlerinin ise kentlere taşınmasında ikili bir fonksiyon üstlenmektedirler.

Yukarıda sözü edilmeye çalışılan bu etkiler nedeniyle bir yandan tarım alanında yeniliklere açık, traktör, sunî gübre gibi teknik imkânları rahatlıkla kabullenir bir tutum sergileyen Dörtdivanlılar; diğer yandan geleneksel giyim kuşamlarını, araç ve gereçlerini özetle zengin kültür miraslarını korumaya çalışan bir kimlik taşımaktadırlar.

Dörtdivan kasabası, geçimi asıl olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olan, üretim biçimleri ve ilişkileri ile toprağa bağlılık ve toprağın bölüşümü açılarından büyük ölçüde geleneksel özellikler taşıyan bir topluluktur. İlkokul sonrası eğitim ve öğretimin yaygınlaşmamış olması, geleneksel geniş aile yapısının hâkimiyeti, gerek evlenme ve boşanmalarda gerekse çocuk bakımı ve eğitiminde dinî değer ve inançlar sisteminin ağırlığını koruması, cin, peri, büyü, muska gibi konularda yaygın olan inançlar, hastalık ve hastalık nedenleri ile ilgili geleneksel düşüncelerle hastalık tedavisine ilişkin geleneksel uygulamalar, Dörtdivanlı’nın bireysel ve toplumsal kimliğine damgasını vuran hususlardır.

Özetlemeye çalıştığımız bu ekonomik, sosyal ve kültürel yapı içinde yaşamlarını sürdüren yöre halkının; aileye atfettiği (yüklediği)

değeri, ailenin kuruluş, işleyiş, yapı ve ilişkilerini, ayrıca bu alanlarda tespit ettiğimiz değişimleri de şöyle açıklayabiliriz.

Dörtdivan'da yaygın bir biçimde görülen geniş aile; güç, kuvvet ve birlik simgesi olarak kabul görmekte, aile bireylerinin sayısal çokluğu ve saygınlığı, ailenin maddî ve manevî gücünün göstergesi olarak algılanmaktadır.

Çoğunlukla lâkapları, bazen de soyadları ile tanınıp anılan aileler, geçmiş yıllardan ve atalarından kendilerine miras kalmış bulunan olumlu ve olumsuz imajlarla yaşamlarını sürdürmekte; bu arada diğer ailelere karşı olan görev ve sorumluluklarını da yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Ailenin oluşumunda bir başlangıç noktası olarak kabul edilen evlenme olgusu ve törenleri, ülkemizin pek çok yöresinde olduğu gibi Dörtdivan'da da çok önemsenmekte, bu olgu ve törenler, evlenecek olan kız ve erkekten başlayarak onların ailelerini, akrabalarını, uzak ve yakın çevrelerini hatta tüm kasabayı yakından ilgilendirmektedir.

Yörede evlenmeler, genellikle görücü usulü ile olmakta, tanışıp anlaşarak tamamen gençlerin arzuları üzerine kurulmuş evliliklere hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Son yıllarda aileler, oğullarının bu konudaki eğilim ve tercihlerine biraz olsun dikkat etmeye başlamakla birlikte aynı esnekliği kızları için göstermemektedirler.

Yörede eskiden olduğu gibi bugün de kız kaçırma olayları pek yaygın değildir. Çok seyrek olarak görülmekle birlikte genç kız ve erkeğin birbirlerine gönüllü oldukları halde kız ailesinin verimkâr olmadığı durumlarda ortaya çıkan kaçırma olayında, meselenin mahkemeye intikâl ettirilmediği, nikâh ile sonuçlandırıldığı, kız tarafının genç çiftle bir süre dargın kaldığı ancak zamanla araya giren eş-dost ve akrabalar aracılığı ile olayın küllendirildiği, edindiğimiz bilgiler arasındadır.

Genellikle tekeş evliliğin (monogamy) yürürlükte olduğu yörede; yaşlı kuşaktan olan ve varlıklı olarak tanınan altı tane iki evli erkek tespit edilmiş, bu kişilerle yaptığımız görüşmelerde ikinci evliliğin ilk nedeninin çocuk, özellikle erkek çocuk, sahibi olma arzusu, ikincisinin ise sevgi faktörü olduğu ortaya çıkmıştır.

İkinci kez evlenecek olan erkeklerin yeniden resmî nikâh yapabilme şansları olmadığı için bir miktar toprağı ikinci eşin üzerine

tapulamaları, bu yolla kuma olarak gelecek kadınlara bir tür ekonomik güvence sağlamaya çalışmaları, yörede uygulanan bir âdettir. Ancak son on yıl içinde, bu tür evlilikler yapan iki kadının, arsaları üzerine tapulattırdıktan ve dinî nikâh ile evlendikten bir süre sonra bir bahane ile eşlerini terk ederek babalarının evine dönmüş olmaları, zaten bu tür eğilimlerin pek yaygın olarak görülmediği genç kuşak üzerinde caydırıcı bir etki yapmaktadır.

Dörtdivan kasabası ve köyleri bir bütün olarak ele alındığında yörede, çoğunlukla içten evlenmelerin (endogamy) yapıldığı görülmektedir. Kasabayı oluşturan otuz iki köyün her birinden kız alınıp verilebilir. Ancak son zamanlarda, kız ailelerinin merkezden ve yakın köylerden gelen talepleri daha fazla dikkate aldıkları gözlenmektedir. Yine son yıllarda Almanya'da ya da Türkiye'nin büyük kentlerinde yaşayan aslen Dörtdivanlı gençlerin, kasabanın en güzel kızlarını gelin olarak alma şanslarının yükseldiği, edindiğimiz bilgiler arasındadır.

Yörede akraba evlilikleri sıklıkla yapılmakta, paralel yeğen evliliği (amca ve teyze çocuklarının evliliği) çapraz yeğen evliliğine (hala-dayı çocuklarının evliliği) tercih edilmektedir. Otuz-otuz beş yaşın üzerindeki evli çiftlerin çoğunluğunun birbirleriyle akraba oldukları gözlenen yörede, son beş-on yıldan bu yana, akraba evliliklerinin sakat çocuk doğumlarına neden olduğu konusunda yaygınlaşan bir bilgilenme ortamı oluşmuş ve bu tür evlilikler, gençler tarafından tercih edilmez olmuştur.

Dörtdivan'da evlenme yaşı genel ilke olarak kızlar için 16-17, erkekler için ise 17-18'dir. Bu yaşlar, ülke çapında yapılmış bir araştırma⁽⁴⁾ ile ortaya konmuş bulunan Türkiye'de kadınlar için ortalama ilk evlilik yaşı olan 17'ye uygunluk göstermekte, ancak bu konuda erkekler için 22 olarak belirtilen ortalama yaşın oldukça altında kalmaktadır. Uygulamada kızlar için 15-16'ya kadar düşürülüp 19-20'ye kadar çıkarılabilen bu ideal evlilik yaşı, erkekler için de 15-16'ya kadar indirilebilmekte ancak onların evlendirilme işleri, çok nadir olarak askerlik dönüşüne bırakılmaktadır. Bu duruma neden olan etkenlerden ilki genç erkeğin askerden döndüğünde istediği kızı alma şansının azalabileceği düşüncesi, ikincisi ise gencin askerliğini yaptığı yerlerde bir kız beğenip aileye gelin olarak getirebileceği endişesidir.

Yörede tespit ettiğimiz bir diğer değişme alanı ise evlenecek kişilerin yaş farkları üzerinde odaklaşmaktadır. Dörtdivan'da genç bir erkek, kendisinden üç-beş hatta on yaş bile büyük olan kızla rahatlıkla evlendirilebilmektedir. Kızın güzel, iyi huylu, iş bilir, özellikle de akrabadan olması gibi niteliklerinin getireceği yararlar, çiftin arasındaki yaş farkının doğurabileceği sakıncalardan daha önde tutulmaktadır. Geçmişte sıklıkla gerçekleştirilen bu tip evliliklerin, zaman içinde büyük huzursuzluklara hatta boşanmalara neden olabildiğini gören halk, son yıllarda bu uygulamadan uzaklaşmaya başlamıştır. Terk edilmeye başlanan bir diğer âdet ise beşik kертmesi yoluyla yapılan evliliklerdir. Geçmiş yıllarda bu tür evliliklerin akraba evliliği ile paralel bir biçimde ve yüksek oranda gerçekleştirildiği bilinmekte, günümüzde ise yaşlılarca oğullarına ve gelinlerine yeni doğmuş bulunan çocuklar hakkında yapılan bu tür teklifler, gençler tarafından reddedilmektedir.

Kasabada başlık parası uygulaması halen sürdürülmekte, “Başlık” ya da “Süt Hakkı” adıyla kız tarafına ödenen para, 1990 yılı itibariyle iki-on milyon TL, civarında bulunmaktadır. Son yıllarda bazı kız babalarının başlık parası almadıkları duyulmakla birlikte; çeyiz hakkı, ana baba hakkı, ağabey hakkı, korucu, delikanlı ve muhtar parası ya da saç-baş örme parası gibi adlarla oğlan tarafından talep edilen nakit miktarında bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle evlenip Dörtdivan dışında yaşayacak olan kızları için ailelerinin hiç başlık istemedikleri, ancak kendilerine başlık parası olarak ödenecek miktarın, kıza takılacak altınlar için ayrılan paraya eklenmesi yolunda bazı taleplerin ortaya çıktığı da tespitlerimiz arasında yer almaktadır.

Üzerinde durmak istediğim bir başka konu da dinî ve resmî nikâh meselesidir. Kasabada evliliği başlatan ve meşrû kılan nikâhlanma işleminde, genellikle dinî nikâh ön plânda tutulmakta, resmî nikâhın bir kanunî zorunluluk olmasının yanısıra yararı ve gereği konusunda bilgili olunmasına rağmen, bu işlem için fazla acele edilmediği görülmektedir.

Öncelikle dinî nikâhla başlatılan evlilikler, bazen kız ve erkek taraflarının yerine getirmeleri gereken tüm âdetler tamamlandığında, bazen genç evliler çocuk sahibi olduğunda, bazen de çocuklar okul çağına geldiğinde resmî nîkah ile perçinlenmektedir. Bu süre zarfında geçimsiz ya da kısır olduğuna karar verilen gelinlerin, baba evine geri gönderildiği, buna halk dilinde “gelin çıkarmak” ya da “gelini

kovmak” dendiği araştırmamız sırasında tespit edilmiştir. Böylelikle yasal biri boşanma işlemine gerek kalmadan gerçekleştirilen ayrılmalar, doğaldır ki boşanma istatistiklerinde de yer almamakta, yörede pek yaygın olmayan resmî boşanma olayları, belirlemelerimize göre sadece % 3,6’lık bir oranda karşımıza çıkmakta, ancak bu sayılar gerçek durumu tam olarak yansıtamamaktadır.

Son yıllarda resmî nikâhın ön plâna alınmaya başlandığı, özellikle evlenip Dörtdivan dışına çıkacak olan kızlar için resmî nikâhın şart koşulduğu da görülmektedir. Bu durum topluluk tipi bir yaşam içinde pek fazla önemli bulunmayan resmî sözleşmelerin, toplum tipi bir yaşama geçerken önem kazanmaya başladığının ve bireylerde beliren güven duyma ihtiyacının göstergesidir.

Dörtdivan’da hemen hemen bütün evlilikler sırasıyla **“Kız Arama,” “Dünür Gitme,” “Kız İsteme,” “Şerbet,” “Başlık Günü,” “El Öptürme Günü”** ve **“Pırtı Günü”** gibi adlar taşıyan nişan ve düğün aşamalarının tamamlanması ile gerçekleştirilmekte, halk bu aşamaların her birinin âdet olduğu şekilde yerine getirilmesi konusunda hassasiyet göstermektedir. Bu makalenin sınırları içinde detayları üzerinde durmadığım ancak daha önce bir bildiri olarak da sunmuş bulunduğum bu âdetler, oldukça karmaşık görülmekle birlikte kendi içlerinde çok çeşitli anlam ve fonksiyonlar taşımakta, evlenme olgusu ve aileye yüklenen değerlerle de çok sıkı birer ilişki içinde bulunmaktadır.⁽⁵⁾

Yörede yaşanan sosyal ve kültürel değişmelerin düğün gelenekleri üzerinde fazla etkili olmadığını söylemek mümkündür. Evlerde gerçekleşen düğün törenlerinde gözlenebilen en önemli değişmeler, kına gecelerinde çalınıp söylenen müziğin türünde, oyunların ritminde ayrıca **“oyun çıkarma”** adı verilen ve halk tiyatrosu kapsamında ele alınabilecek olan gösterilerin konularında karşımıza çıkmaktadır. Tüm oyuncularını kadınlardan oluşan bu oyunlardan gözlem yapma olanağını bulduğumuz **“Hasan”** adını taşıyan bir örneğin konusu şöyledir :

Evlenecek olan kıza iki dünür gelip gitmektedir. Bu dünürlerden ilki; oğluna kız arayan yaşlı, topal ve zengin bir kaynana, ikincisi ise kendi eşini istemeye kendisi gelen genç, yakışıklı, şık giyimi ve ağzındaki sigarası ile modernliği temsil eden Hasan’dır. Oyunculardan

her ikisi de sırayla gelip müzik ve oyun eşliğinde kızı isterler. Kına gecesinde bulunan bütün kızların ve kadınların katıldığı bu oyunda, kız annesini temsil eden oyuncuya baskı yapılarak, genç kızın zengin kaynananın oğluna değil, Hasan'a verilmesi istenir. Oyunun sonunda bu dilek gerçekleşir. Tüm oyuncu ve seyirciler sonuçtan duydukları memnuniyeti dile getirerek, kaynanayı temsil eden oyuncuyu şaka yollu olarak hırpalırlar.

Yine kına gecelerinde yukarıdaki örnekte olduğu gibi genç kızların zihinlerinde yerleşmeye başlayan modernleşme eğilimleri, ara ara bazı dörtlükler halinde ortaya atılmakta, onların bu tutumu böyle mutlu bir gecede hoş görülerek her zamankinin aksine engellenmemektedir. Bu dörtlüklerden birkaç örneğe aşağıda yer verilmiştir:

“ Meşe meşeye benzer,
Şişe şişeye benzer,
Şu Dörtdivan oğlanları,
Ölmüş eşeğe benzer.”

“Mezarlıkta inek var,
Kuyruğunda sinek var,
Benimkini sorarsan,
Boynunda kravat var.”

“Hoca geliyor hoca,
Pantolonu böl paça,
Bizi küçük sanmayın,
Biz de isteriz koca.”

Genellikle geniş aile yapısının hakim olduğu Dörtdivan kasabasında bu yapı içinde yaşayan bireylerin her birinin yetki ve görevleri ile aile içi ilişkilerde kendilerinden beklenen roller de, çeşitli normlarla belirlenmiştir.

Aile içinde büyükbabannın, büyükbaba yoksa babanın mutlak bir hâkim olarak tanındığı görülmektedir. Yörede arazi, tarım araç ve gereçleri, hayvanlar, oturlan ev hep bu kişinin şahsî malı olarak algılanmakta ve bu kişi, yaşadığı sürece kaç yaşında olursa olsun hane reisi olarak saygı görmektedir. Sağlığında hane halkından hiç kimsenin bu mal ve mülk üzerinde pay istemesinin mümkün olmadığı, hane reislerinin de böyle bir talebe fırsat vermedikleri görülmektedir.

Evlerde büyükbabaya en yakın olan kişi karısı, en mesafeli durumda olanlar ise gelinleridir. Gelinler haneye katıldıkları günden hattâ düğün öncesi aşamalardan başlayarak kaynatalarının yanında genellikle oturmaz, konuşmaz, hatta yemek yemezler. Ülkemizin çeşitli yörelerinde yapılmış araştırmalarla da tespit edilmiş bulunan (6), anlamı ve fonksiyonu üzerinde durulan bu âdet (7), bizim araştırma yöremizde de halen sürdürülmektedir. Eskiden gelinin haneye gelişinin üzerinden yıllar geçtikten, gelin bir ya da birkaç çocuk anası olduktan sonra hafifletilen ya da kaldırılan bu âdet ve onun uzantısı olan davranış biçimi, günümüzde bir-iki yıl kadar sürdürülmekte, günü geldiğinde gelinin aile sofrasına oturtulması şeklinde simgesel bir anlatımla, hem geline hem de çevreye duyurulmaktadır.

Dörtdivan'da, gelinler kadar katı normlarla sınırlandırılmış olmamasına rağmen, oğulların da baba yanında geleneksel saygı ve terbiye kuralları çerçevesinde davrandıkları görülmektedir. Oğullar ve gelinler, anne-babalarının yanında birbirlerine ve çocuklarına karşı ilgi göstermekten ve yakınlık kurmaktan men edilmekte, eşler birbirlerine başkalarının yanında ismen hitap etmekten kaçınılmaktadırlar. Bu çerçevedeki norm dışı davranışlar, çevredekiler tarafından terbiyesizlik ve saygısızlık olarak algılanıp, engellenmektedir.

Araştırma yöremizde kayınvalideler (yöresel söyleyiş biçimi ile kayınnalar), evde geçirdikleri zamanın kayınbabaların aksine daha uzun olması, kızları, gelinleri ve torunları ile daha yoğun ve uzun süreli ilişkiler içinde bulunmaları vb. nedenlerle, aile içinde önemli görev ve sorumluluklara sahip bulunmaktadırlar. Kocasının ev dışında olduğu zamanlarda da aynı otoriteyi sürdürmek ve yaşatmak konusunda büyük çaba harcayan bu yaşlı kadınlar, hemen her ortamda yönetici, yönlendirici ve eğitici bir tutum sergilemektedirler. Aile içi iletişimin doğrudan doğruya kurulmadığı Dörtdivan hanelerinde bunu sağlamak; evin, gelinlerin, torunların ihtiyaçlarını belirleyip sıraya koymak, bu ihtiyaçları kocası aracılığı ile temin etmek, kayınvalidelerin en önemli görevleri olarak algılanmaktadır. Son yıllarda ailenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak, dağılmasını, çekirdek aileye dönüşmesini engellemeye çalışmak da bu yaşlı kadınların görev alanına girmeye başlamıştır.

Dörtdivan'da çocuk sahibi olmak çok önemsenen bir konu olup doğan her çocuk, ailesine prestij kazandırmaktadır. Çocuk sahibi olamayanlar çevreleri tarafından sürekli olarak eleştiriler almakta, bir yandan geleneksel, diğer yandan tıbbî yöntemler aracılığı ile sorunlarına çözüm arayarak, evliliklerinin ve aile içi ilişkilerinin bozulmamasına çalışmaktadırlar.

Yörede ideal çocuk sayısı iki ya da üç olarak düşünülmekte, bu üç çocuktan ikisinin erkek birinin kız olduğu aileler, şanslı olarak telâkki edilmektedir. Uyguladığımız anketlerden aldığımız sonuçlara göre, sahip olunan çocuk sayısının da ortalama üç çıkması, yörede başarılı bir nüfus plânlaması yapıldığını göstermektedir.

Gözlem ve görüşmelerimiz sonucunda, üçten fazla sayıda çocuğu olan ailelerin kasaba ve köyler genelinde dokuz ya da onu geçmediğini, çok çocuklu ailelerin peş peşe kız çocuk sahibi olduklarını tespit etmiş bulunuyoruz.

Geleneksel geniş aile yapısı içinde yer alan çocukların, özellikle evdeki yaşlı kişiler tarafından çok sevildikleri ve belli bir yaşa gelinceye kadar biraz da şımartılarak büyütüldükleri görülmektedir. Bir saygısızlık işareti olarak algılanan ve anne babaların, büyüklerin yanında çocuklarına gerekli sevgi ve ilgiyi göstermemeleri geleneğinin, günlük yaşamda da bir alışkanlık halini aldığı yörede; ana-babalarla çocukları arasında bir anlamda sevgi boşluğunun olduğu konusunda bazı izlenimler edinilmektedir. Bu durumun çocuklar üzerinde olumsuz bir etki yapmasını önlemek için olsa gerektir ki büyükanne-baba ve torunlar arasında oldukça yakın ilişkiler görülmektedir.

Çocuklardan beklenen öncelikle ilkokulu bitirmeleri, yaz tatillerinde ve boş zamanlarında Kur'an kurslarına giderek dinî eğitimlerini tamamlamalarıdır. Ayrıca yaşlarına ve güçlerine göre evdeki işlere yardımcı olmaları ve ekonomik faaliyetlerde yer almaları da kendilerinden istenir.

Kasabadaki kız çocuklar, genellikle ilkokulu ve dinî eğitimlerini tamamladıktan sonra çeyiz hazırlıklarına başlamakta, erkek çocuklar kızlara göre çok daha fazla bir oranda ortaokul ve liseye devam etmektedirler. Tespitlerimize göre 1989-1990 yılında %75'i çevre köylerden %25'i kasaba merkezinden gelen toplam 203 ortaokul ve lise öğrencisinin, sadece 11 tanesi kız öğrenci olup

bunlardan ikisi de yörede görev yapan memur ailelerin çocuklarıdır. Bu arada sekiz yıllık ilköğretim programının yürürlüğe konması ile birlikte söz konusu edilen bu durumun, değişmeye başladığı gözlenmektedir.

İlkokuldan sonra öğrenimlerini terk eden erkek çocukların; 13-14 yaşlarından başlayarak kasabalı bir büyüğün gözetiminde büyük kentlere mevsimlik işçi olarak gönderilmeye başladıkları, bu kişilerin askerlik dönemine kadar bu işi sürdürdükleri görülmektedir. Bu gençler askerlik çağı yaklaştığında artık yetişkinler sınıfına geçtikleri düşüncesiyle sözlendirilmekte, nişanlandırılmakta ve evlendirilmektedirler.

Makalenin başında da belirtildiği gibi Dörtdivan, geçişli bir sosyal yapıyı yansıtmaktadır. Bu yapı içerisinde, bireysel düzeydeki sosyal ve kültürel değişmeler anlamında kabul edip tanımladığımız modernleşme eğilimleri, son yıllarda söz konusu ettiğimiz kasabanın ailelerini oluşturan bireylerde de belirmeye başlamış; yukarıdan beri sıralamaya ve açıklamaya çalıştığım geleneksel geniş aile yapısında yer alan ilişkiler ağı, prensip olarak görülen ve gösterilen çizgilerin dışına taşmıştır.

Genç kuşakların değişen toplumsal koşullara daha çabuk uyum sağladıkları, yaşlı kuşaklardan farklılaştıkları, bunun da kuşaklar arası sürtüşmelere yol açtığı bilinmektedir. Yörede bu durum oldukça yaygın olarak gözlenebilmekte; radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını yaşlılara göre daha sık izleyen ve kentle temasları da daha yoğun olan gençlerde, özellikle genç erkeklerde, modernleşme eğilimleri daha baskın olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ailelerin ekonomik güçlerinin zamanla azalması sonucunda baba-oğul çatışmaları gündeme gelmekte; hane reisleri, üzerlerindeki ekonomik baskıyı hafifletmek üzere oğullarının yeni çözüm yolları bulmalarına, bu arada kasabadan göç etmelerine razı olmaktadır.

Bu etmenlerin yanı sıra aynı evde üç dört kuşağın birlikte oturması, aynı kazanca ortak olan bireylerin sayısının artması ile ilişkilerin de zorlanması, kitle iletişim araçlarının bu kişilerin duygu düşünce ve davranışları üzerindeki çeşitli etkileri, özellikle göç olgusuna katılan bireylerin kasaba yaşamına getirdikleri yenilik ve değişmeler,

pek çok alanda olduğu gibi aile içindeki geleneksel tutumları da etkileyen bir değişme sürecini başlatmaktadır.

Yılım bir yarısını büyük bir kentte, diğer yarısını Dörtdivan'da geçiren genç erkekler, hem hanelerine ek bir gelir getirdikleri hem de kente özgü düşünce ve davranış biçimlerinin taşıyıcıları oldukları için mensup oldukları ailelerde bir takım değişmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Geleneksel değerlerin, tutumların ve davranışların bir ölçüde terk edilerek, kentsel değerlerin kabullenilmesi sonucunda ortaya çıkan bu durum, çoğu zaman geleneksel aile yapısını bozmayan ancak hane içindeki bazı katı tutum ve davranışları yumuşatmaya başlayan bir oluşum halinde ortaya çıkmaktadır. Bu biçimde, yenilik ve değişmelerin geniş aile yapısını bozmadan ve eskiye ait değerlerle bir uyum içinde kabullenilmesini, ailenin birlik ve bütünlüğünün korunmasını, özetle dağılmadan değişmeyi başarabilen aileler, özellikle de bu ailelerin büyükanneleri kasabada takdirle karşılanmakta, başaramayanlar ise eleştirilmektedir. Bu durum evde kayınvalide ve gelin statüsünde bulunanları daha anlayışlı ve özverili hâle getirmekte ve dolayısıyla hane içindeki gelinlerin statülerinde bir miktar yükselmeye neden olmaktadır.

Geleneksel yapılı Dörtdivan ailelerinde kayınpeder ve kayınvalidelerin kesin hâkimiyetlerinin en fazla yumuşamış görüldüğü örnekler, oğulları yurt dışında çalıştığı halde gelinleri ve torunları ile birlikte kasabada yaşamlarını sürdürenlerdir. Yurt dışında kazandıkları ücretleri vergiden düşmek üzere eşlerinin banka hesaplarına gönderen bu erkekler, eşlerinin aile ve topluluk içindeki statülerinin yükselmesine neden olmakta, kayınvalide ve kayınpederler de gelinlerinin kocasının yanına gitme isteğini frenlemek için onlara karşı daha yumuşak tutumlar sergilemektedir. Ayrıca bu işçilerin uğradıkları kültürel değişimin de etkisi ile izinli olarak kasabaya döndükleri kısa süreler içinde, eşlerine yönelik davranış biçimlerinde eskiye oranla görülen esneklik, yine geline aile içinde daha üst bir statü kazandırmakta, bu da çevreye örnek olmaktadır.

Ancak bazı ailelerde modernleşme ve değişme kendini, yukarıda açıklanmaya çalışılan durumların aksine, huzursuzluk ve geniş aileden kopma arzusu biçimlerinde ortaya koymaktadır. Yörede aile içi huzursuzluklar genellikle ve öncelikle etiler arasında çıkmakta, bunu

kayınvalide-gelin çekişmeleri izlemektedir. Kasabada yaptığımız gözlem ve görüşmelerle uyguladığımız anketler sonucunda, aile içi huzursuzluklar konusunda karı-koca ve gelin-kayınpeder anlaşmazlıklarının neredeyse hiç söz konusu edilmediği görülmüştür. Görüşmelerimiz sırasında kadınlar, koca ve kayınpeder otoritesini koşulsuz kabul edebildikleri halde kayınvalide ve epleri ile aralarında bazı huzursuzlukların olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Bununla beraber yörede kayınvalide-gelin anlaşmazlıkları, epler arası anlaşmazlıklara oranla daha düşük düzeydedir. Çünkü pek çok Anadolu köy ve kasabasında görüldüğü gibi gelinler, kayınvalidelerinin kendilerinkinden yüksek olan statülerini peşin olarak kabul etmekte, aralarındaki yaş farkı da bu mertebelenmeyi pekiştirmektedir. Ancak epler arasında normlaşmış bir iş bölümünün olması, bu kişilerin birbirleri ile geçinmelerini zorlaştırmaktadır.

Dörtdivan'da âdet olduğu üzere babaları yaşadığı sürece baba evinde oturmaları gereken erkek kardeşler ve eşleri, aile reisinin otoritesi ile bu kişinin eşinin uzlaştırıcı tutum ve davranışlarının etkinliği oranında birbirleri ile iyi geçinmeye çalışmakta; aile, özellikle epler arası çatışmaların hanenin birlik ve bütünlüğünü tehdit edici bir düzeye ulaşmaması için çaba harcamaktadır.

Ancak hane reisinin otoritesinin hastalık, yaşlılık gibi nedenlerle zayıfladığı dönemlerde bazı aileler ;erkek kardeşler ve bunların eşleri arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeni ile parçalanmaya başlamakta, evler ayrılmakta, ayrı eve çıkma olanağının olmadığı durumlarda ise evin içindeki odaların gelinler tarafından paylaşılıp ayrı yeme-içmeye varacak kadar ortak yaşama bir süre ara yada son verildiği görülmektedir.

Hane içi huzursuzluk dayanılmaz boyutlara ulaştığında, aileler oğullarından birinin ayrı eve çıkmasına karar verebilmektedirler. Ayrılan genellikle büyük oğul olup, bu uygulama yaşça büyük olmasından dolayı kendisinin ve oluşturduğu ailenin sorumluluğunu daha kolay üstlenebileceği varsayımına dayanmaktadır. Yörede ayrıca eşine ve çocuklarına karşı sorumsuz davranan oğullarını olgunlaşması amacı ile ayıran ailelere rastlandığı gibi yöresel söyleyiş biçimiyle daha "çelen" olan yani kaynanasına karşı daha cesur konuşan gelin ile eşini ayrı bir eve çikaranlara da rastlanmaktadır.

Evlendiği günden itibaren ayrı bir evde yaşayan aile, araştırmanın başlatıldığı tarihe kadar Dörtdivan'da duyulmamıştır. Oğul kasaba dışında sürekli bir iş ve ev sahibi olsa bile düğünü babasının evinde yapılır, gelin kaynata evine getirilir. Sekiz-on gün kadar burada yaşayan gençler, düğün ve düğünden sonraki âdetlerin tümü yerine getirildikten sonra erkeğin görev yerine uğurlanırlar.

Dörtdivan'da yaşadığı halde ayrı evlerde yaşama yolunu seçen ailelerin çevreden tepkiler aldıklarını, geniş aile yapısını sürdürmeyen bu tip ailelerin başta büyükleri olmak üzere tüm fertlerinin eleştiriye uğradıklarını belirtmişim. Gerek çevreden gelen bu tür yergisel yaptırımların etkisiyle gerekse kasabada belirgin bir biçimde görülen konut sayısı azlığı nedeniyle geleneksel içten merdivenli tipik Dörtdivan evlerinin günümüzde bozularak, dıştan merdivenli müstakil daireli yapılar haline getirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu yolla oğullarını aynı bina içinde ayrı ayrı katlar yerleştirmeye başarabilenler, hem müstakil hem kolektif bir yaşamı dengede tutmaya çalışmaktadırlar.

Böyle bir yolu seçmeyen ailelerin gençleri ise geniş aileden kopmayı “gurbetçilik” olayı ile bağdaştırmakta ancak bu yolla çekirdek aileye dönüşüm de bir çırpıda olmamaktadır. Genç erkekler birkaç yaz üst üste büyük kentlere gidip geldikten, sürekli ve güvenli bir iş bulduktan, kent yaşamına ayak uydurabileceğinden ve hem kendisinin hem de eşinin ve çocuklarının sorumluluklarını tek başına üstlenebileceğinden emin olduktan sonra eşlerini, çocuklarını ve “göçlerini” yanlarına alarak kente gidebilmektedirler.

Yaşlı kuşağın gençlere kıyasla topraklarına ve yaşadıkları baba ocağına daha sıkı bağlarla bağlı oldukları gözlenen yörede; gençlerin bu şekilde kendilerinden ayrılmalarından dolayı yaşlıların üzüntü duydukları, verilen bu karardan ötürü çoğunlukla gelinleri sorumlu tuttıkları ve bu dönüşümün engellenemeyeceğinin kesinlikle anlaşılmasına kadar geçen sürede belli bir direnç gösterdikleri tespit edilmiştir. Yaşlılar için bir sonraki aşama genellikle durumun kabullenilişi ve ya yalnız olarak ya da diğer oğulları ile birlikte kasaba yaşamını sürdürmek olmaktadır.

Yöredeki iş gücü fazlasını böylelikle ve göçler yolu ile dışarı veren aileler, kentle ilişkilerinin üyeleri yoluyla korulabildiği bir sistem

içine girmekte, kente yerleşen aile bireyleri köyde ve kasabada kalan aileleri için bir tür sosyal güvence olmaktadır (8). Kente göçenler; bayramlarda, tatillerde, yaylaya çıkma zamanlarında kasabaya gelmekte, her yıl ya da iki-üç yılda bir büyüklerini yanlarına davet etmekte; böylece ilişkilerin belki daha kısa sürelerle ve belirli kalıplar dahilinde ancak koparılmamaya çalışılarak sürdürüldüğü görülmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığım bilgi ve verilere dayanarak söylemek mümkündür ki Dörtdivan Kasabası halkı; ülkemizin çeşitli yörelerinde farklı zamanlarda yapılmış araştırmalarla ortaya konmuş bulunan ve kaynağını tarihsel derinliklerden alan kültürel özelliklerini ve değerlerini korumaya, yaşatmaya çalışan bir topluluktur. Ancak günümüzde yaşanan sosyal ve kültürel değişme sürecinden bu topluluk da payına düşeni almakta, yörede iç ve dış dinamiklerin etkisi ile tedricî bir değişme süreci başlamış bulunmaktadır. Bu sürecin henüz erken değişme boyutunda olduğu gözlenmektedir.

Sözünü ettiğimiz dış dinamikler, yörede daha çok gençlerin eğitim süreci sonunda kazanmış oldukları yeni kültürel özellikler ile büyük kentlerle olan ekonomik ve kültürel ilişkiler; iç dinamikler ise iletişim araçlarının ve dış dinamiklerin etkisiyle bireylerde oluşan empati ve yeniliklerle ilgili olumlu tutum ve davranış biçimlerinin yoğunlaşmasıdır.

Gerek yeniliklere karşı geliştirilen olumlu tutumlar gerek bu yeniliklere sahip olma ile ilgili arzular gerekse kasabanın ekonomik şartları; özellikle gençleri kasaba dışında bir gelecek aramaya yönlendirmekte, kasabadan göç edenlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır. Göç eden ancak kasabaları ile olan bağlarını koparmayan bu kişiler, bir yandan kültürel değerlerini belirli ölçülerde kentlere aktararak tarihî-kültürel sürekliliğin taşıyıcılığı görevini üstlenirken diğer yandan kentteki yenilik ve değişimleri kasaba ve köylerine iletmekte, böylece ikili bir fonksiyon üstlenmektedir.

Dörtdivan'ın küçük toplumdan, büyük topluma geçiş sürecinde maddî alanlardaki yeniliklere son derece açık bulunan görünümünün ardında, manevî kültürel değerler bakımından kapalılık niteliklerini korumakta olduğu açıkça görülmekte, bu durum Ogburn'un kültürel gecikme (Culture Lag) (9) adını verdiği teorinin haklılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kasabada kent değerlerine geçiş sırasında maddî alanlarda yumuşak kültür dokusu özelliklerinden kaynaklanan çabuk kabullenme, manevî kültür alanında ise sert kültür özellikleri yüzünden direnç gösterme şeklinde bir farklılık karşımıza çıkmakta, böylece ikili bir kimlik gündeme gelmektedir. ⁽¹⁰⁾ Bu ikili kimlik, kasaba kuruluşlarının sosyal yapısına ait bir gerçekliği ortaya çıkarmakta, Dörtdivan'ın asıl önemi de bu marjinal noktada yoğunlaşmaktadır. Sosyal araştırmacılar için bu marjinal kuruluşların en önemli yanı, bir yandan mikro yapıyı gözlerken diğer yandan makro yapıyı izleme fırsatını vermesidir.

Sosyolojik ve sosyal antropolojik yaklaşımlarla yapılacak yeni kasaba araştırmalarının, bizlere konu ile ilgili yeni bilgiler ve yeni bakış açıları kazandıracığını umut ediyorum.

KAYNAKLAR

Alagöz, Cemalettin Arif. "Anadolu'da Yaylacılık," Ankara: C.H.P. Konferansları Serisi: 1, 1938.

Atalay, Beşir. **Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükgeçit Köyü Araştırması.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 525, İşletme Fakültesi Yayınları: 65, Araştırma Serisi: 48, 1979.

..... **Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması),** Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları: 1977, Sosyal Planlama Başkanlığı Yayınları: 377, (2. Baskı), 1989.

Atalay, Tuna. "Türkiye'de Evlenmeler ve Aile Yapısı: 1935 Yılı Sonrasına Sosyo-Demografik Bir Bakış," Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, 1981.

Aziz, Aysel. "Kitle İletişim Araçlarının Aile Yapısına Etkisi," **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler,** Yay. Hazl. Türköz Erder. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s. 215-234, 1984.

Balaman, Ali Rıza. "Kırsal Kesimde Aile Kurma, Çözme, Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler", **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler,** Yay. Hazl. Türköz Erder. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s. 183-192, 1984.

Balamir, Nefise. **Kırsal Türkiye'de Eğitim ve Toplum Yapısı.** Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1982.

Barlas, Uğuroğlu. **Anadolu Dügünlerinde Büyüsel İnanmalar**. Karabük: Halk Eğitimi Yayını, 1974.

Boskoff, A. **Social Change: Major Problems In The Emergence of The Theoretical and Research Foc. Modern Sociological Theory**. New York: 1966.

Cumhuriyetin 50. Yılında Bolu. 1973 İl Yıllığı, Bolu: Kemal Matbaası, 1973

Çakır, Sabri. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaylacılık ve Bektaş Yayı," 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi. **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, (13-17 Ekim 1986 Samsun) Samsun: Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayısı: 1, s. 311-323, 1988.

Emiroğlu, Mecdi. **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık**. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 272, 1977.

Emiroğlu, Vedia. **Edilli Köyü'nün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi**. Ankara: Varol Matbaası, 1972 .

(5) Er, Tülay. "Dörtdivan Kasabasında Evlenme Âdetleri," **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri**, II. Cilt Ankara:1996, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 169-175.

....., "Dörtdivan Kasabasında Sosyal ve Kültürel Değişme," **Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Bolu: 1998, s. 80-89.

Ercan, Ertan. "Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamaları," **Folklor Doğru**, Sayı 30, (7-8/1970), s. 28-29.

(6) Erdentuğ, Nermin. **Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki**. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 109, (2. Baskı), 1968.

.....**Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki**. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları: 16, (2. Baskı), 1971.

..... "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık," **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4.Cilt (Ankara, 1976), Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları : 21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 6, s. 93-100.

Erkal, Mustafa. **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**. Ankara: Mayaş Yayınları: 11, Araştırma Dizisi: 3, 1984.

(7) Eserpek, Altan. **Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma.** Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları: 76, 1979.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür Antropolojije Giriş.** Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: G-1 (1. Baskı), 1972.

..... **Sosyal ve Kültürel Değişme.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları : D-21, 1976.

Hınçer, İhsan. "Türklerde Başlık ve Mehîr," **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri** (Ankara, 1974), T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 9, s. 391-398.

(10) Hogbin, Ian H. **Social Change,** Wats, London: 1958.

İnan, Abdülkadir. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntısı," **İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt: **IV,** (1952), s. 19-30.

..... **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII. Seri. No: 24, 1954.

İslâm Ansiklopedisi. İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, II.Cilt: 1961, VI.Cilt: 1955.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **Çocuğun Değeri. Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık.** İstanbul: Gözlem Matbaası, 1981.

..... "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı," **Türk Toplumunda Kadın,** Derl. N. Abadan-Unat, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Sosyal Bilimler Derneği, s. 73-80, 1982.

(2) Kıray, Mübeccel B. **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** Ankara: Eren Ofset, (2. Baskı) 1984.

..... "Küçük Kasaba Kadınları," **Türk Toplumunda Kadın,** Derl. N. Abadan-Unat, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Sosyal Bilimler Derneği, s. 73-80, 1980.

Kongar, Emre. **Toplumsal Değişme Kuramları, İlkeler.** Ankara Bilgi Yayınevi, 1973.

Konrapa, M.Zeki. **Bolu Tarihi.** Bolu: Vilayet Matbaası, 1964.

(3) Mansur, Fatma. **Bodrum. A Town In The Aegean.** E.J.Brill, 1972.

Moore, E. Wilber. "Social Change," **International Encyclopedia of The Social Sciences**, Vol. 14, 1968.

Murdock, G.P. **Social Structure**, New York, Mac Millan, (7) 1961.

(9) Ogburn, William F. "Fixity and Persistence In Society," **Social Change**. Ed. by R.Nisbet. Basil Blackwell, 1972.

Ozankaya, Özer. **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma**. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 322, 1971.

Örnek, Sedat Veyis. **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 206, Folklor Dizisi: 5, 1979.

(8) Özbay, Ferhunde. "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması," **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplum Bilimsel İncelemeler**, Yay. Hazl.: Türköz Erder, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s. 36-38, 1984.

(1) Redfield, Robert. **The Little Community and Peasant Society and Culture**, Chicago: 1956.

Stirling, Paul. **Turkish Village**, London, Weidenfeld and Nicolson, 1965.

Tanyol, Cahit. "Peşke Binamlısı Köyü," **Sosyoloji Dergisi**, s. 16 (1960-1961), s. 17-58.

Tezcan, Mahmut. **Sosyal ve Kültürel Değişme**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları: 129, 1984.

..... "Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması ve Değişme Eğilimleri," **Türk Folkloru Araştırmaları Yılı, 1976**. Ankara, s. 247-276, 1977.

(4) Timur, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-15, 1972.

Tuğaç, Ahmet-Yurt, İbrahim-Ergil, Gül-Sevil, Hüseyin. **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I**. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları: 860, Sosyal Planlama Dairesi Yayınları: 198.

Tunçdilek, Necdet. "Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık," **İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7 (1964), s. 15-28.

- Turhan, Mümtaz. **Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1000 Temel Eser: 10, 1969.
- Türkdoğan, Orhan. **Doğu Anadolu'da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları: 161, İşletme Fakültesi Yayınları: 19, Araştırma Serisi: 14, 1972.
- **Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 40, 1965.
- "Evlendirmede Başlık Geleneginin Sosyolojik Açıklaması," **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. IV. Cilt (Ankara 1976), Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 6, s. 315-362.
- **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 76, İşletme Fakültesi Ders Kitapları Serisi: 3, 1970.
- Yasa, İbrahim. **Hasanoğlan Köyü**. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1955.
- **Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları: 7, 1960.
- **Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdarî Meseleler**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları Köy Etüdleri Serisi: 3, 1962.
- **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları: 1365, (Genişletilmiş 2. baskı), 1973.
- **Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları: 182, 1979.